

Juliol de 2022

Reptes de les lluites feministes a Palestina en un context de postpandèmia

Reptes de les lluites feministes a Palestina en un context de postpandèmia

---

Pamela Urrutia Arestizábal

Juliol de 2022

Escola de Cultura de Pau (ECP) i Associació Hèlia

Traductora: Núria Solano Dalmau

Disseny: Lucas Wainer Mattosso

ÍNDEX

Introducció

Impactes de gènere de la covid-19 a Palestina

- Dret a la salut
- Precarietat econòmica
- Violència de gènere
- Exclusió de les dones i perspectiva de gènere en la resposta a la pandèmia

Reivindicacions feministes: prioritats i desafiaments

- Lluita contra la violència de gènere, per la no-discriminació i els drets de les dones
- Participació política, activisme i incidència en espais de decisió
- Denúncia a Israel i lluita per l'alliberament: Palestina com una qüestió feminista

Reflexions finals

Se'n permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet crear obres derivades.

Aquesta publicació s'ha elaborat en el marc del projecte «Millora de la capacitat de resiliència de les comunitats de la governació de Nablus mitjançant l'apoderament de les dones i la transversalització de gènere», implementat a Nablus (Cisjordània, Palestina) i Catalunya entre gener del 2021 i octubre del 2022. El projecte està finançat per l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD) i és fruit del treball col·lectiu de l'Associació Hèlia, Sodepau, Women's Studies Centre (WSC), Family Defense Society (FDS) i l'ECP. Aquest informe és el tercer d'una sèrie de publicacions sobre gènere i Palestina que inclou els títols *Ocupación, conflicto y patriarcado: impactos en las mujeres palestinas* i *Mujeres, paz y seguridad: aplicación, retos y límites en Palestina*, disponibles a Tasharuk.cat i a les pàgines web de l'Associació Hèlia i l'ECP.

Con el apoyo de:

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'ACCD.

Reptes de les lluites feministes a Palestina en un context de postpandèmia

Introducció

Les dones i les nenes palestines afronten un escenari cada vegada més hostil per a la realització del seu dret a una vida lliure de violències. El seu dia a dia es veu condicionat per la confluència i la superposició de diverses estructures d'opressió, que tenen com a eixos centrals el règim d'ocupació, apartheid i desposseïció imposat per Israel i el patriarcat dominant a la societat palestina. En un escenari ja caracteritzat per l'exposició crònica a un entramat complex de violències, desigualtats i discriminacions, la pandèmia de la covid-19 s'ha convertit en una nova amenaça que ha exacerbat les situacions de vulnerabilitat des d'una perspectiva de gènere.¹ Com en altres parts del món, la pandèmia a Palestina ha tingut conseqüències específiques i sovint desproporcionades en les dones i les nenes i ha fet augmentar la preocupació d'organitzacions de dones palestines que observen amb inquietud els retrocessos i les amenaces per a l'avenç de l'agenda feminista en múltiples àmbits.

Tot això en un context molt particular. Cal recordar la realitat multifacètica que afronten dones i nenes palestines derivada de la fragmentació imposada per Israel i els acords fallits d'Oslo. A la pràctica, aquest esquema ha contribuït a perpetuar les asimetries de poder i les polítiques israelianes de colonització i progressiva annexió *de facto* de Palestina i, per tant, la insistència de diversos actors en la solució de dos estats es pot considerar, tal com assenyalen alguns analistes, un exercici de pantomima diplomàtica que ignora la realitat al terreny. Una realitat que, de fet, cada vegada es denuncia més a escala internacional com un crim d'apartheid, tenint en compte les polítiques de l'Estat d'Israel, que sistemàticament han intentat afavorir la població jueva i discriminat la població palestina amb la intenció de mantenir el control sobre el poder, la política i la demografia.² Tot i això, Israel persisteix en les seves polítiques -inclòs l'exercici de múltiples violències amb una intencionalitat de gènere-, i ha intensificat la persecució i criminalització de les veus que intenten exposar els abusos a Palestina. Tot això en un clima d'impunitat, atesa la complicitat d'actors internacionals, com ara països àrabs que han optat per un acostament progressiu i desacomplexat a Israel. Paral·lelament, l'Autoritat Palestina afronta una greu crisi de legitimitat i descrèdit per acusacions d'autoritarisme, corrupció i col·laboració acrítica amb Israel. Les principals forces polítiques palestines, Fatah i Hamàs, sembla que s'han instal·lat en una divisió que, a la pràctica, afavoreix l'*statu quo* i el repartiment de poder entre les dues formacions i obstaculitza el canvi de lideratges, el relleu generacional i les possibilitats de les dones d'ampliar la seva presència en espais de decisió. A això s'hi afegeix la percepció -tal com han alertat nombroses veus palestines- d'un augment del

---

1. L'Escola de Cultura de Pau entén el gènere com «la categoria analítica que posa de manifest que les desigualtats entre homes i dones són un producte social i no un resultat de la naturalesa, i n'evidencia la construcció social i cultural per distingir-les de les diferències biològiques dels sexes. El gènere pretén donar visibilitat a la construcció social de la diferència sexual i a la divisió sexual del treball i del poder. La perspectiva de gènere cerca evidenciar que les diferències entre homes i dones són una construcció social producte de les relacions de poder desiguals que s'han establert històricament en el sistema patriarcal. El gènere com a categoria d'anàlisi té l'objectiu de demostrar la naturalesa històrica i situada de les diferències sexuals». Cal destacar que aquesta aproximació ha d'anar de la mà d'una anàlisi interseccional que relacioni el gènere amb altres factors que estructurin el poder en una societat, com ara la classe social, la raça, l'etnicitat, l'edat o la sexualitat, entre altres aspectes que generen desigualtats, discriminacions i privilegis.

2. Human Rights Watch, *A Threshold Crossed: Israeli Authorities and the Crimes of Apartheid and Persecution*, HRW, 27 d'abril de 2021; Amnistia Internacional, *Israel's Apartheid against Palestinians: Cruel System of Domination and Crime against Humanity*, AI, 1 de febrer de 2022.

conservadorisme a escala social, amb més visibilitat de sectors que es posicionen obertament en contra de les reivindicacions feministes de no-discriminació i pels drets de les dones.

Tenint en compte aquest escenari, aquest informe pretén aprofundir en els impactes de gènere de la pandèmia a Palestina, amb una atenció especial a les conseqüències en matèria d'accés a la salut, precarització econòmica, violència de gènere i pel que fa a l'exclusió de les dones i de les consideracions de gènere en les polítiques de resposta contra la covid-19. A partir de la constatació d'aquests efectes, l'informe exposa alguns dels reptes prioritaris de l'agenda feminista a Palestina -o més aviat de les agendes feministes, en plural-, assumint la diversitat de veus i aproximacions que conviuen en l'escenari actual. Entre els reptes prioritaris s'identifiquen la lluita contra la violència de gènere, per la no-discriminació i els drets de les dones; les demandes associades a la participació política, l'activisme i la incidència en espais de decisió, i la denúncia a Israel des del reconeixement de la interrelació entre les reivindicacions de gènere feministes i la lluita per l'alliberament de Palestina.

Cal destacar que l'informe es basa en l'ampli treball de documentació i anàlisi desenvolupat per organitzacions palestines de dones i drets humans, així com d'ONG internacionals i organismes especialitzats de les Nacions Unides. També pretén visibilitzar algunes de les iniciatives principals impulsades per entitats feministes i, sense pretensió d'exhaustivitat, recollir alguns dels debats de l'escena feminista palestina. L'informe parteix de la base del reconeixement del gènere com una clau analítica fonamental, en general i també pel que fa al tractament i l'anàlisi de violències, pau i seguretat. L'anàlisi que s'exposa a continuació pretén ser útil per a persones interessades en qüestions de gènere i Palestina, també per a organitzacions que treballen a Palestina i col·laboren amb entitats locals i per a decisors polítics amb capacitat d'incidència, entre altres actors. El propòsit és apropar les realitats

que s'afronten a Palestina des d'una perspectiva de gènere i, sobretot, les reivindicacions feministes que busquen construir un futur més just i lliure de violències a Palestina.

Impactes de gènere de la covid-19 a Palestina

A escala global, la covid-19 ha amplifcat les desigualtats de gènere i les violències contra les dones i les nenes. Des del principi de la pandèmia actors internacionals i locals han alertat de les conseqüències multidimensionals de la covid-19, que s'han observat de manera especial en àmbits com l'econòmic –a causa de variables com la bretxa salarial de gènere, la feminització de la pobresa o la participació més gran de dones en sectors de l'economia informal–, en la salut –per la reorientació de recursos i prioritats que ha afectat de manera especial els serveis de salut sexual i reproductiva, entre altres factors–, en les tasques de cura –accentuant una distribució desigual de tasques en un context d'increment de necessitats– i en un augment de la violència de gènere.³ Nacions Unides ha cridat l'atenció sobre la «pandèmia oculta» de la violència contra les dones i les nenes en el context de covid-19, aportant dades sobre la intensificació de tots els tipus de violència contra elles, en particular la violència en l'àmbit domèstic.⁴

Aquest conjunt d'impactes de gènere ha deixat en evidència -tal com han subratllat els enfocaments feministes- que la pandèmia no es pot analitzar ni tractar com un fenomen desconnectat de les estructures i dinàmiques patriarcal preexistents que determinen desigualtats de gènere específiques en cada context i que interactuen alhora amb altres factors de desigualtat.⁵ En el cas dels contextos de conflictes armats, les conseqüències de gènere s'han aguditzat per les múltiples dinàmiques de violència associades als mateixos conflictes. I en el

La pandèmia a Palestina ha tingut conseqüències específiques i sovint desproporcionades en les dones i les nenes i ha fet augmentar la preocupació d'organitzacions de dones palestines pels retrocessos i les amenaces per a l'avenç de l'agenda feminista

3. UN Secretary-General, *The Impact of COVID-19 on Women*, Policy Brief, UN Women, 9 d'abril de 2020, p. 2.

4. A tall d'exemple, una investigació realitzada per ONU Dones entre abril i setembre del 2021 i focalitzat en l'impacte de la pandèmia del coronavirus en la violència contra les dones a tretze països ofereix una radiografia de les conseqüències de gènere de la covid-19. Segons l'estudi –desenvolupat a Albània, Bangladesh, el Camerun, Colòmbia, Costa d'Ivori, Jordània, Kènia, el Kirguizistan, Marroc, Nigèria, Paraguai, Tailàndia i Ucraïna–, un 45 % de les dones van declarar que elles o altres dones que coneixien havien experimentat alguna forma de violència de gènere des de l'inici de la pandèmia, i tres de cada deu dones van considerar que la violència contra les dones havia augmentat a les seves comunitats. Quatre de cada deu dones van assegurar que se sentien més insegures als espais públics i una de cada quatre van reconèixer que se sentien més insegures a casa seva. Un 25 % de les consultades va admetre, a més, que els conflictes a casa s'havien tornat més freqüents i set de cada deu van manifestar que l'abús verbal o físic per part de les parelles s'havia fet més habitual. UN Women, *Measuring the Shadow Pandemic: Violence Against Women During COVID-19*, UN Women – Women Count, 2021. Vegeu també el web amb recursos i la campanya de sensibilització de UN Women: *The Shadow Pandemic: Violence against women during COVID-19*.

5. Ana Villellas, "Conflictes, COVID-19 i l'agenda de dones, pau i seguretat", *Apunts ECP de Conflictes i Pau*, No.11, Escola de Cultura de Pau, juliol de 2021, p. 2.

cas particular de Palestina, marcat per una realitat d'ocupació i apartheid, l'anàlisi dels impactes de gènere de la pandèmia obliga a una aproximació encara més polièdrica. El complex entramat de polítiques de dominació i segregació israelianes, la militarització i la fragmentació territorial determinen que les realitats quotidianes de les dones i nenes palestines -poc més de 2,5 milions de persones, la meitat de la població palestina⁶ siguin molt diverses. Les seves experiències pel que fa a la covid-19 també han estat modelades per aquests condicionants. Així, per exemple, a Gaza la pandèmia ha agreujat encara més les conseqüències de les periòdiques escalades de violència directa, ofensives massives israelianes i un bloqueig imposat des de fa més d'una dècada sobre la Franja. A Cisjordània la resposta de les autoritats palestines davant la covid-19 ha estat condicionada per les diverses àrees de control definides pels Acords d'Oslo -l'AP té competències administratives a les àrees A i B, però no a l'àrea C, que representa el 60 % de Cisjordània i està sota control total israelià. A Jerusalem Est, ocupada i annexada *de facto* per Israel, la pandèmia ha contribuït a deteriorar encara més les condicions de vida de la població palestina, que ja afrontava greus problemes de pauperització, accés a recursos i serveis.⁷ En el context palestí, tal com ha destacat l'organització palestina Women's Centre for Legal Aid and Counselling (WCLAC), la covid-19 es va convertir en una «tercera amenaça» per a les dones i nenes palestines, que habitualment viuen en la intersecció de dues més: les estructures de l'ocupació militar israeliana i el patriarcat dominant a la societat palestina (que, alhora, interaccionen amb altres factors, com la classe social, l'edat, la diversitat funcional, etc.). Amb la pandèmia, la triple intersecció d'amenaçes -subratlla WCLAC- ha accentuat desigualtats estructurals i vulnerabilitats, ha creat riscos i n'ha agreujat de preexistents.⁸

Com ha estat la pandèmia a Palestina? Els primers casos de covid-19 es van detectar a principis de març del 2020 a Beit Jala, a la zona de Betlem i des d'allà es van multiplicar en altres localitats de Cisjordània. Després de la declaració de l'estat d'emergència a través d'un decret presidencial de Mahmoud Abbas, el 5 de març es va ordenar el primer confinament, que

es va estendre fins a finals de maig. Els contagis es van intensificar a partir de l'agost, amb un increment important de casos a finals d'aquell any. En el cas de Jerusalem Est, la població palestina ha estat sotmesa a les polítiques definides per les autoritats israelianes, que han estat acusades de pràctiques discriminatòries també en l'àmbit de la resposta a la covid-19 i cap al conjunt de la població palestina. A Gaza també es van dictar restriccions i confinaments, però amb dificultats per implementar-los a causa de la gran densitat de població al territori i la precarietat econòmica. Tal com han posat de manifest diversos testimonis i anàlisis, a la Franja la pandèmia va intensificar les restriccions de mobilitat prèviament imposades pel bloqueig israelià i per motius de gènere. «A Gaza les coses no han canviat gaire. L'ocupació sempre ha restringit els nostres moviments, no podríem pensar mai en viatjar a fora, i el meu pare sempre ha restringit els nostres moviments i ens ha obligat a ser a casa. Nosaltres sempre hem estat en quarantena, ara tothom sap què se sent», exposava il·lustrativament una jove de Gaza en un informe d'ONU Dones en els primers mesos de pandèmia.⁹

L'anàlisi de les conseqüències de la pandèmia des d'una perspectiva de gènere requereix identificar i abastar diferents àrees d'impacte. Tot seguit, i a partir del treball de diversos organismes internacionals i entitats palestines, s'aporten antecedents de quatre àmbits que semblen especialment rellevants -dret a la salut, precarització econòmica, violència de gènere i marginació de les dones- i de la perspectiva de gènere en els espais de decisió i resposta a la pandèmia.

Dret a la salut

L'anàlisi de la dimensió de salut requereix com a mínim dues consideracions. En primer lloc, tenir en compte que la covid-19 ha afegit pressió a uns sistemes de salut palestins amb afectacions importants i limitacions prèvies a la pandèmia, especialment a Gaza. En segon lloc, cal recordar les responsabilitats d'Israel com a potència ocupant en la provisió de salut

6. Segons dades del *Palestinian Central Bureau of Statistics* (PCBS) el 2020 hi havia 2,51 milions de dones i nenes palestines. Unes dades més actualitzades del mateix PCBS elevaven la xifra a 2,63 milions de dones, un 49 % de la població estimada, a mitjans del 2022. PCBS, *Gender equality today for a sustainable tomorrow*, 8 de març de 2022, p. 1.

7. Alguns estudis previs a la pandèmia indicaven que la immensa majoria (72 %) de les famílies palestines a Jerusalem Est vivia per sota de la línia de pobresa i afrontaven problemes d'amuntegament -amb una ràtio de persones per llar que era gairebé el doble que la dels barris jueus de Jerusalem Oest. Gairebé la meitat (44 % de la població palestina) tenia problemes d'accés regular i legal a un servei tan bàsic com l'aigua. GAPS, Mercy Corps, AIDA i WCLAC, *Now and the Future Gender Equality, Peace and Security in a COVID-19 World – Palestine*, 25 de gener de 2021, p. 3.

8. WCLAC, *Compounded Threats: How COVID-19, occupation and patriarchy have impacted Palestinian women in 2020*, febrer de 2021, p. 2 i 4.

9. UN Women, *COVID-19: Gendered Impacts of the Pandemic in Palestine and Implications for Policy and Programming*, UN Women, abril de 2020, p. 4.

al conjunt de la població palestina. Experts en drets humans de l'ONU i moltes altres veus han reiterat la necessitat que Israel compleixi les disposicions de la IV Convenció de Ginebra, que entre altres temes inclou el deure de la potència ocupant, en coordinació amb les autoritats locals, d'assegurar la provisió de serveis mèdics, hospitalaris i subministraments mèdics i d'adoptar les mesures preventives necessàries per prevenir la propagació de pandèmies i altres malalties infeccioses.¹⁰ A la pràctica, però, des del principi de la pandèmia les autoritats israelianes han estat assenyalades no només per incomplir les seves responsabilitats segons el dret internacional en aquest àmbit, sinó també per obstaculitzar les polítiques de resposta palestines i per adoptar altres mesures discriminatòries i/o que han agreujat encara més la situació humanitària, i han dificultat la realització del dret a la salut de la població palestina.

Així, per exemple, diverses anàlisis sobre la situació a Jerusalem Est van alertar sobre discriminacions en les campanyes informatives a l'inici de la pandèmia -en les primeres setmanes els missatges de les autoritats israelianes sobre la covid-19 només es van difondre en hebreu i no en àrab- i en la realització de proves de la covid-19, provisió de medicaments i tractaments en comparació amb Jerusalem Occidental -als barris palestins, especialment més enllà del mur, només es van instal·lar centres de testatge després de les pressions d'ONG de drets humans i de la societat civil i es va intervenir en un de suposadament vinculat a l'AP.¹¹ En un context en què el confinament i la distància social apareixien com a mesures clau per a la prevenció de la pandèmia, Israel va continuar, i fins i tot va intensificar, la seva política de demolicions d'habitatges palestins -segons les dades de l'ONU, el novembre del 2020 la xifra anual de demolicions i confiscacions de propietats palestines era (després del 2016) la més alta des del 2009 (any des del qual es documenta sistemàticament aquesta pràctica) i havia motivat el desplaçament forçat de gairebé un miler de persones, majoritàriament

menors d'edat.¹² Les demolicions fins i tot van afectar edificacions que pretenien destinar-se a l'atenció de la covid-19.¹³ Centenars de presoners israelians van ser alliberats a causa de la pandèmia, però aquesta mesura no es va aplicar als presos palestins. En matèria de vacunació, Israel va ser assenyalat reiteradament com un dels països d'avantguarda, malgrat l'incompliment de la seva obligació de proporcionar accés igualitari a les vacunes a tota la població palestina. Israel va començar vacunant la població palestina resident a Jerusalem Est i, posteriorment, va decidir incloure també els més de 130.000 palestins -en la seva immensa majoria homes- de Cisjordània que treballen a Jerusalem, a Israel o als assentaments.¹⁴ Tot i que aquest tracte diferencial cap a la població palestina va ser denunciat com a inacceptable des d'un punt de vista moral i legal per experts en drets humans de l'ONU, més encara en un context de pandèmia global, Israel va insistir a desvincular-se de les seves responsabilitats en matèria de salut a la Palestina ocupada apel·lant als Acords d'Oslo, amb l'argument que la gestió de la salut és des de llavors a les mans de les autoritats palestines.¹⁵

A això s'hi afegeixen els condicionants vinculats a l'evolució mateixa del conflicte. Si bé al principi va haver-hi una coordinació limitada entre Israel i l'AP els primers mesos de la pandèmia, aquesta dinàmica es va veure afectada pels plans del Govern de Netanyahu d'annexionar (formalment) un terç de Cisjordània, contravenint la llei internacional.¹⁶ La suspensió temporal de la coordinació entre l'AP i Israel (entre el maig i el novembre del 2020) va afectar l'entrada de subministraments (inclosos metges) i el bloqueig de l'accés als fons derivats de la recaptació d'impostos va comprometre encara més les capacitats palestines per respondre a la crisi de la covid-19. Addicionalment, el maig del 2021, una nova ofensiva militar israeliana sobre Gaza va causar nombroses morts i ferits, destrucció d'habitatges i va motivar el desplaçament forçat de més de cent mil

Des del principi de la pandèmia les autoritats israelianes han estat assenyalades no només per incomplir les seves responsabilitats segons el dret internacional en l'àmbit de la salut, sinó també per obstaculitzar les polítiques de resposta palestines i per adoptar mesures discriminatòries

10. Hi ha referències rellevants a les obligacions d'Israel com a potència ocupant en l'àmbit de la salut als articles 55, 56, 59 i 60 de la IV Convenció de Ginebra. WCLAC (2021), *Compounded threats*, op.cit., pp.6.; UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), "Israel/OPT: UN experts call on Israel to ensure equal access to COVID-19 vaccines for Palestinians", OHCHR, 14 de gener de 2021.

11. Segons van denunciar alguns mitjans de comunicació i el relator especial sobre la situació de drets humans a Palestina, les forces de seguretat israelianes van assaltar una clínica de proves de covid-19 al barri palestí de Silwan amb el pretext que l'AP la dirigia i hi donava suport. UN, *Report on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967*, A/75/532, 22 d'octubre de 2020.

12. Fins al novembre del 2020 les demolicions i la confiscació de propietats palestines havien afectat 848 estructures, i havien provocat el desplaçament forçat de 996 persones, inclosos 518 menors d'edat. UN OCHA, "Peak in demolitions and confiscations amidst increasing denial of the right to justice", 8 de desembre de 2020.

13. WCLAC (2021), *Compounded threats*, op.cit., pp.6.

14. Segons dades del PCBS el 2020 hi havia 133.000 palestins treballant a Israel i als assentaments, dels quals només un miler eren dones. UN Women, *COVID-19: Gendered Impacts of the Pandemic in Palestine and Implications for Policy and Programming*, abril de 2020, p. 14.

15. OHCHR (2021), op.cit. i BBC, "Covid-19: Palestinians lag behind in vaccine efforts as infections rise", BBC News, 22 de març de 2021.

16. Per a més informació sobre aquesta conjuntura, vegeu Pamela Urrutia, Ainhoa Ruiz, Jordi Calvo i Karlos Castilla, *Moment decisiu? La importància de frenar el comerç europeu d'armes amb Israel*, Escola de Cultura de Pau, Centre Delàs, IDHC, juliol de 2020.

persones en tan sols onze dies.¹⁷ L'operació militar israeliana també va destruir infraestructures civils, inclosos centres de salut, i va provocar la mort del principal responsable de la resposta a la covid-19 a Gaza, en moments en què l'ONU alertava sobre un important increment de contagis tant a la Franja com a Cisjordània. En paral·lel, es van continuar intensificant els atacs de colons israelians contra població i propietats palestines, fins i tot durant la pandèmia i en un context d'impunitat. Les agressions van intentar explotar la por al contagi del virus, amb pràctiques com escopir a portes i cotxes o fer servir substàncies desconegudes per contaminar l'aigua en poblacions palestines.¹⁸

En aquest context, a més de les afectacions generals en la població palestina, les repercussions específiques en la salut de les dones s'han observat en molts àmbits. Les dones palestines han assumit una immensa càrrega en la resposta a la covid-19 pel seu paper desproporcionat en les tasques de cura en el context de rols imposats pel sistema patriarcal a Palestina, però també per la seva participació majoritària dins del sector sanitari. Les dones constitueixen la majoria de les treballadores del sector de cures i el 70 % del personal de salut de primera línia a Palestina -el 2020 hi havia més de 12.500 infermeres i metgesses a Gaza i Cisjordània, segons dades d'ONU Dones-, i per tant han estat especialment exposades al contagi del virus.¹⁹ Aquesta exposició també ha estat condicionada pel repartiment tradicional de tasques en l'àmbit domèstic, que ha convertit les dones palestines en les primeres responsables de la cura de fills, persones grans i malaltes, i de la higiene i les mesures sanitàries a casa seva.²⁰ A més del cansament físic associat a la càrrega de tasques afegides, les dones palestines s'han vist afectades per nivells més alts d'estrès i tensió emocional en el marc de la crisi de la covid-19.

Des d'abans de la pandèmia, les polítiques d'Israel també condicionaven el dret a la salut de les dones palestines. Els obstacles i les restriccions de moviment,

que es van intensificar a causa de la covid-19, van agreujar aquesta situació, i van afectar especialment dones necessitades de tractaments especialitzats i essencials per a la seva supervivència, entre les quals les pacients de càncer. Amb la pandèmia també es van accentuar les vulnerabilitats de les dones palestines que resideixen a Jerusalem sense la documentació exigida per Israel i, per tant, sense dret a accedir a la salut en aquesta àrea. Com en altres latituds, la concentració d'esforços i recursos en la resposta a la pandèmia també ha suposat relegar a un segon pla altres àmbits de salut, entre els quals el relatiu a la salut sexual i reproductiva, inclosa la salut materna i neonatal,²¹ fet que ha generat reptes i dificultats especials per a dones i nenes en àrees remotes o d'accés complex com Gaza, l'àrea C de Cisjordània o la zona H2 d'Hebron.²²

En un context en què el confinament i la distància social apareixien com a mesures clau per a la prevenció de la pandèmia, Israel va continuar, i fins i tot va intensificar, la seva política de demolicions d'habitatges palestins

Precarietat econòmica

Arreu del món les anàlisis amb mirada de gènere de les repercussions econòmiques de la pandèmia han permès observar les conseqüències desproporcionades en les dones. El 2021, la directora d'ONU Dones advertia que un any després de l'inici de la pandèmia de covid-19 més de 47 milions de dones s'havien vist abocades a situacions de pobresa gravíssimes, obligades a viure amb menys de dos dòlars al dia.²³ A Palestina, el coronavirus encara va accentuar més la ja precària situació econòmica general i va aguditzar les desigualtats entre homes i dones: van augmentar les bretxes de gènere en la força laboral i la càrrega de treball no remunerat per a elles. Cal tenir en compte que el punt de partida ja era complex. Tal com s'ha analitzat en un informe previ d'aquesta sèrie de publicacions,²⁴ les oportunitats per a les dones palestines en l'àmbit econòmic i laboral es veuen restringides per variables relacionades amb els impactes de les polítiques d'ocupació israeliana i també per les concepcions tradicionals sobre el paper que ha de tenir la dona a la societat palestina, pel que fa a la divisió del treball, les tasques de cura de la família i la llar. Des d'abans de la pandèmia, la

17. L'operació «Guardian of the Walls», segons la denominació israeliana, va causar la mort de 260 persones, la meitat civils (41 dones palestines, 153 homes palestins i 66 menors palestins); va ferir 2.200 persones més (inclosos 685 menors i 480 dones); va destruir o va afectar 17.000 habitatges i va forçar el desplaçament de 113.000 persones. OHCHR, *Situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967*, A/76/433, 22 d'octubre de 2021; ESCWA, *Gendered needs during the May 2021 conflict in the Gaza Strip*, Reliefweb, 11 de març de 2022. Per a més informació, vegeu també Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2022! Informe sobre conflictes, drets humans y construcció de paz*, Barcelona: Icaria, 2022.

18. WCLAC (2021), *Compounded threats*, op.cit., pp.34.

19. UN Women, *COVID-19 risks creating and exacerbating women's vulnerabilities and gender inequalities in Palestine*, warns UN Women, Press release, UN Women – Palestina, 6 de maig de 2020.

20. UN Women (2020), *COVID-19: Gendered impacts*, op.cit., pp.16-17.

21. Un estudi d'OXFAM publicat el 2021 va identificar un augment d'entre el 8 i el 39 % en les taxes de mortalitat materna en països d'ingressos baixos i mitjans com a conseqüència de la reducció de les cures perinatals a causa de la covid-19. OXFAM International, *5 ways women and girls have been the hardest hit by Covid-19*, 2021.

22. WCLAC (2021) *Compounded threats*, op.cit., pp13.

23. UN News, «COVID-19 has exposed endemic gender inequality, Guterres tells UN Women's commission», *UN News*, 15 de març de 2021.

24. Vegeu Pamela Urrutia, *Ocupació, conflicte i patriarcat: Impactes en les dones palestines*, Escola de Cultura de Pau – Hèlia Dones, setembre de 2019.

taxa de participació de les dones palestines al mercat laboral ja era de les més baixes del món i moltes de les que tenen feines remunerades afrontaven situacions de precarietat per l'absència de contractes i/o salaris molt baixos.²⁵ L'impacte de la covid-19 va posar en risc els esforços per propiciar canvis en aquest àmbit.

La pandèmia va suposar un increment en la càrrega laboral per a les dones que treballen en el sector de la salut i també en l'àmbit d'educació. Alhora, en un context marcat pel confinament i les restriccions de mobilitat, i pel repartiment tradicional de les tasques relatives a la cura de la llar i de familiars, les dones palestines van assumir de manera desproporcionada les tasques de cura de persones grans, menors i malalts, i també les activitats d'educació a distància a causa del tancament d'escoles i les tasques d'higiene, que es van intensificar com a mesura per prevenir el contagi de la malaltia. Moltes es van veure abocades a intentar compatibilitzar aquesta càrrega addicional de treball no remunerat amb les obligacions dels seus treballs remunerats. Paral·lelament, les dones palestines es van veure més directament afectades per la destrucció de llocs de treball a causa de la covid-19 en diversos àmbits, entre els quals serveis i comerç.²⁶ Després de l'inici de la pandèmia, el primer semestre del 2020 la participació de les dones palestines en la força laboral va baixar a un 15 % i, si bé les dades més recents semblen indicar una certa millora (17 % el 2021), la bretxa segueix sent profunda si es té en compte la participació masculina en el mercat laboral (69 %).²⁷ En l'escenari de trànsit a una fase de «postpandèmia» les dades de desocupació de les dones palestines pràcticament dupliquen les dels homes i continuen sent especialment elevades entre les joves amb nivells més alts de formació.²⁸ Les dones propietàries o en posicions de lideratge de negocis també es van veure més afectades que els homes per la pandèmia. Alguns informes han destacat que gairebé un terç d'empreses dirigides per dones palestines va haver de tancar a causa dels confinaments i que a la primera fase de la pandèmia la immensa majoria de dones propietàries de petits negocis es va veure en l'obligació de

reorientar recursos a l'economia domèstica (89 %), davant d'un percentatge molt inferior (50 %) en el cas dels homes.²⁹ Cal recordar, a més, que moltes dones palestines treballen en l'economia informal i, per tant, es troben en una posició de més vulnerabilitat davant la pèrdua de llocs de treball i d'ingressos.

A Palestina, el coronavirus encara va accentuar més la ja precària situació econòmica general i va aguditzar les desigualtats entre homes i dones: van augmentar les bretxes de gènere en la força laboral i la càrrega de treball no remunerat per a elles

Aquest augment de la precarització, i el consegüent augment de la dependència econòmica, van afectar les possibilitats de moltes dones d'abandonar situacions abusives. Organitzacions de dones palestines han documentat, de fet, que els problemes econòmics a la llar eren al rerefons de la major part de casos de violència de gènere en l'àmbit familiar durant els períodes de confinament per la pandèmia.³⁰

Violència de gènere

En el cas de Palestina, com a la resta del món, la pandèmia de la covid-19 va exacerbar els riscos de violència per a les dones i va exposar novament les dificultats que afronten per trobar espais segurs quan, des d'una perspectiva feminista i de gènere, es tenen en compte les interconnexions entre les inseguretats, desigualtats i violències en els àmbits públic i privat. La pandèmia, els seus efectes i les polítiques adoptades per contenir la propagació del virus van activar una sèrie de dinàmiques en el marc de les quals hi ha hagut un increment de la violència de gènere. El confinament, les restriccions de mobilitat i la convivència forçada durant llargs períodes de temps, sovint en espais petits, van anar acompanyats d'un increment de la violència contra les dones en l'àmbit de la llar. Aquesta violència també va estar condicionada per situacions d'inseguretat econòmica i les expectatives sobre un deteriorament encara més gran de les condicions de vida. La significativa disminució del contacte social amb les xarxes de suport familiars i d'amistats i les dificultats per abandonar les llars o buscar refugi davant de situacions d'escalada de violència contra les dones també van condicionar la realitat de moltes d'elles, sense possibilitat de distanciar-se dels seus agressors i amb més dificultats

25. Segons dades de l'ONU, el 2018 la taxa mitjana de participació de dones en la força laboral a escala global era del 48,5 %, 26,5 punts menys que la mitjana dels homes. En el cas de Palestina, la participació de les dones era molt inferior, de tan sols 18 %. A més, un 35 % rebia un salari inferior a la mitjana palestina i un 25 % treballava al sector privat sense cap tipus de contracte. UN Women, *Facts and Figures: Economic Empowerment*, juliol de 2018; Randa Siniora, «A gendered perspective on measures to fight the pandemic and recommendations for a gender-sensitive approach» a Saeb Erakat i Mitri Raheb, *The Double Lockdown: Palestine Under Occupation and COVID-19*, 2021, pp.116.

26. UN Women, *A feminist economic analysis on the impact of COVID-19 in the Palestinian economy*, UN Women – Palestine, 2021.

27. PCBS, *Gender equality today for a sustainable tomorrow*, 8 de març de 2022, p. 1.

28. Segons les dades oficials més recents, el 2021 la taxa d'atur entre les dones que participaven al mercat laboral era del 43 % respecte del 22 % dels homes palestins. La desocupació entre la població jove (dinou/vint-i-nou anys) amb estudis superiors era del 53 %, 66 % entre les dones i 39 % entre els homes. PCBS (2022), *op.cit.*, pp.2.

29. CARE, *Rapid Gender Assessment: Early Gender Impacts of the COVID-19 Pandemic*, CARE Palestine West Bank/ Gaza, abril de 2020.

30. Randa Siniora (2020), *op.cit.*, pp. 116.

per denunciar abusos per via telefònica o a través d'internet. A Palestina algunes veus aviat van advertir de com en el context del confinament i les limitacions de mobilitat per la covid-19 també encoratjaven certes concepcions tradicionals i normes patriarcals sobre la centralitat del paper de les dones a la llar i com estaven contribuint a normalitzar o reforçar l'estereotip que les dones han de romandre a casa com a mesura de protecció, per la seva pròpia seguretat.³¹

En aquest context, des del principi de la pandèmia, organitzacions de dones palestines van alertar sobre l'increment de la violència de gènere i van oferir dades per constatar aquesta tendència. Entitats com Palestinian Working Women Society for Development (PWWSD) o Sawa ja advertien en els primers mesos de la crisi de l'augment de les consultes telefòniques relacionades amb abusos i diverses manifestacions de violència de gènere en l'àmbit domèstic.³² Tot i que es van multiplicar les línies d'assistència telefònica en el context de pandèmia, en molts casos les barreres tecnològiques –especialment a Gaza– van dificultar les possibilitats d'accedir a ajut extern. Analitzant les dades de tot el 2020, WCLAC va identificar una tendència preocupant per l'augment en el nombre de casos i la severitat de la violència reportada, físicament i psicològicament, i en les amenaces de mort contra dones palestines. De fet, els casos de violència de gènere i femicidis van augmentar de manera significativa en el context de covid-19 i de manera especial en els períodes de confinament. Dels 149 assassinats de dones identificats entre 2015 i 2020, el percentatge més alt es va produir en aquest darrer any, que va concentrar un 25 % de tots els casos del període.³³

Cal puntualitzar que aquest és el panorama que és possible dibuixar a partir de les dades disponibles, però les xifres reals possiblement són més elevades tenint en compte l'estigma social que limita les

denúncies sobre fets de violència de gènere en general i les dificultats per fer seguiment d'un fenomen com els femicidis, en particular. Pel que fa a això últim, organitzacions de dones i drets humans palestines subratllen que molts d'aquests casos es registren com a suïcidis o morts per causes desconegudes i es tanquen sense autòpsies ni investigacions adequades. És indicatiu, en tot cas, que les taxes de suïcidi o intents de suïcidi són significativament més elevades entre les dones que entre els homes palestins –un 71 % de dones adultes respecte d'un 29 % d'homes adults i un 95 % de nenes en el cas dels menors d'edat, segons un estudi del 2018.³⁴ Cal destacar també que molts dels assassinats de dones i nenes palestines s'inscriuen en el que es coneix com a *crims d'honor*. És a dir, crims amb què es busca castigar dones per desviar-se dels comportaments esperats segons normes socials patriarcals i religioses tradicionals i que involucren el control de la seva sexualitat. Segons un estudi de 76 casos de femicidis a Palestina entre el 2016 i el 2018, la majoria eren dones joves o nenes –un 37 % tenien entre divuit i vint-i-nou anys i un 18 % eren menors d'edat– i els principals perpetradors del «crim d'honor» eren germans (27 %), esposos (23 %) o pares (23 %), fills (14 %), oncles o madrastrès (4 %).

Aquestes i altres dades són indicatives que la violència de gènere ja era un problema significatiu abans de la covid-19 i s'inscriuen en un context de tolerància social a nivells elevats de violència contra les dones palestines. Un percentatge important s'enfronta a situacions de violència per part dels seus esposos –segons un estudi del centre oficial d'estadístiques palestí, el 2019, sis de cada deu dones palestines admetien haver patit algun tipus de violència (física, psicològica, econòmica o sexual) per part dels seus marits en els 12 mesos previs³⁵ i sembla que hi ha una creença estesa que la dona ha d'acceptar certs nivells de violència per mantenir unida la família.³⁶

Des del principi de la pandèmia, organitzacions de dones palestines van alertar sobre l'increment de la violència de gènere i van oferir dades per constatar aquesta tendència

31. UN Women (2020), *Covid-19: Gendered impacts*, op.cit., pp. 17.

32. A mitjans d'abril del 2020, Sawa va reportar un augment d'un 57 % de les trucades relacionades amb fets de violència en comparació del període previ a l'emergència pandèmica. ONU Dones també va constatar que el 53 % de les entitats proveïdores de serveis a dones havien observat un increment en la violència de gènere en l'àmbit domèstic. UN Women, *Impact of COVID-19 Crisis on the Access of Women Victims and Survivors of Violence to Justice and Security Services in Palestine*, UN Women, 14 de maig de 2020.

33. WCLAC i Al-Muntada, *Femicide in the Palestinian Society*, Report submitted to the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, abril de 2021, p. 3.

34. Estudi de WCLAC citat a WCLAC i Al-Muntada (2021), op. cit., p. 5-6.

35. Segons l'estudi, un 57,2 % de les dones enquestades reconeixien haver patit violència psicològica, un 20,5 % violència econòmica, un 18,5 % violència física –12,9 % a Cisjordània i 27,5 a Gaza– i un 9,4 % violència sexual. PCBS, *Percentage of Currently Married or Ever Married Women (15-64 years) in Palestine who were Exposed (at least once) to One Type of Violence by their Husbands during the Past 12 Months by Background Characteristics and Type Of Violence*, 2019.

36. L'estudi IMAGES sobre masculinitats i igualtat de gènere va concloure que el 63 % dels homes i el 50 % de les dones palestines creien que una dona havia de tolerar violència a fi de mantenir unida la família. Més d'un terç dels homes (34 %) opinava que de vegades les dones es mereixien ser copejades, idea en què coincidia el 26 % de les dones consultades. Eileen Kuttub i Brian Heilman, *Understanding Masculinities. International Men and Gender Equality Survey – Middle East and North Africa (IMAGES MENA)- Palestine*, UN Women, Institute of Women's Studies Birzeit University i PROMUNDO, 2017.

Exclusió de les dones i perspectiva de gènere en la resposta a la pandèmia

L'anàlisi dels impactes de la covid-19 des d'una mirada de gènere ha exposat, una vegada més, l'exclusió de les dones dels espais de decisió i la marginació de la perspectiva de gènere, en aquest cas en els mecanismes de resposta a la pandèmia. Diverses organitzacions de drets humans i de dones han estat obertament crítiques amb les autoritats palestines sobre això i han assenyalat la distància entre els discursos i les narratives oficials sobre el compromís amb l'equitat i la justícia per a les dones, d'una banda, i la realitat pràctica, de l'altra. Les entitats també han subratllat les inconsistències de les autoritats palestines amb els compromisos adquirits a escala internacional en matèria de no-discriminació i han denunciat els efectes d'algunes de les polítiques implementades que, a la pràctica, van exacerbar desigualtats i estereotips tradicionals de gènere del sistema patriarcal dominant.

Tot i que les dones palestines són la majoria del personal de salut, els homes concentren les posicions de poder en aquest àmbit i la situació no va variar amb la pandèmia. És més, les dones palestines van estar infrarepresentades als espais de planejament estratègic i també als comitès locals d'emergència. Sobre aquests comitès, promoguts pel Ministeri de Govern Local, cal destacar que van ser objecte de diversos qüestionaments, entre altres coses per la manca de criteris i de directrius sobre la representació de dones en aquests espais. L'ONG Palestinian Initiative for the Promotion of Global Dialogue and Democracy (MIFTAH) va constatar que no hi va haver consideracions de gènere en la formació d'aquests comitès, que la presència de dones va ser molt limitada i es va circumscriure a algunes ciutats i que, en aquests casos, les activitats es van concentrar principalment en campanyes d'informació, distribució de paquets higiènics i identificació de necessitats de les famílies més empobrides.³⁷ En aquesta mateixa línia, un altre estudi basat en consultes amb més d'una vintena d'organitzacions de dones palestines va concloure que les necessitats de les dones i les nenes palestines no van formar part de les prioritats del pla de resposta dissenyat per l'AP i que les entitats del sector no van ser involucrades ni en la definició ni en la implementació del pla. Van ser les

mateixes organitzacions les que es van mobilitzar i van interpel·lar les autoritats per exigir més presència en els àmbits de decisió i així tenir un paper en la resposta a la pandèmia.³⁸

Paral·lelament, aquestes entitats van alertar sobre les conseqüències de gènere d'algunes de les mesures adoptades per afrontar el virus, exposant problemes derivats del confinament, dels mecanismes engegats per restringir la mobilitat –a Betlem, per exemple, es van instal·lar blocs de ciment sense considerar les necessitats de transport urgent de dones embarassades o persones malaltes en condició crítica–, de la subestimació de les necessitats de les dones i també les limitacions d'algunes mesures

Les organitzacions de dones palestines es van mobilitzar i van interpel·lar les autoritats per exigir més presència en els àmbits de decisió i així tenir un paper en la resposta a la pandèmia

derivades dels condicionants socials de gènere imperants –diverses ONG van alertar, per exemple, que la major part dels treballadors als centres destinats a les quarantenes eren homes, fet que dificultava que les dones poguessin manifestar i veure satisfetes totes les seves necessitats en aquests espais. També es va qüestionar l'estructura i la composició del fons Wakfet IZZ, creat en el context de covid-19 per donar suport a les famílies més empobrides –només hi havia una dona entre els trenta integrants

de la seva junta executiva– i que l'ajuda econòmica no es distribuís tenint en compte criteris de gènere. Una de les denúncies va ser que la distribució d'ajuda no tingués prou en compte situacions de vulnerabilitat especial, com els casos de les dones palestines que són cap de família. En aquest context, representants de la societat civil palestina van subratllar que l'adopció de mesures de control de la pandèmia sense tenir en compte les necessitats específiques de les dones des d'una mirada de gènere incrementava els riscos de violència. Diverses ONG de dones palestines van sol·licitar públicament que les iniciatives impulsades per les autoritats tinguessin en compte la situació de les dones, per exemple, en l'àmbit de l'economia i l'accés a la justícia. Pel que fa a això últim, per exemple, es van recalcar les conseqüències del tancament dels tribunals a causa de la pandèmia en els processos judicials en casos relacionats amb violència de gènere, divorci o custòdia de fills i filles.

Així mateix, veus feministes palestines van reivindicar que les dones no fossin considerades només com a víctimes o receptores passives de serveis, sinó com a agents determinants per delinear una resposta davant la nova amenaça. Això, en línia també amb els

37. Segons l'estudi de MIFTAH, només unes 120 dones van participar en aquests comitès d'emergència a Jenin, Tulkarem, Nablus, Ramallah i Al-Bireh, Betlem, Hebron, Yatta i Gaza. Lubna al-Ashqar i Mohammad Shua'ibi, *The Political and Economic Reality of Palestinian Women after the Declaration of the State of Emergency*, MIFTAH, 2020, pp.12-13.

38. GAPS, Mercy Corps, AIDA i WCLAC, *Now and the Future Gender Equality, Peace and Security in a COVID-19 World – Palestine*, 25 de gener de 2021, p. 3.

compromisos internacionals assumits per Palestina en el marc de la Convenció per a l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra les Dones (CEDAW) i de la resolució 1325 de l'ONU, que exigeix una participació substantiva de les dones en l'àmbit de la pau i la seguretat. Algunes organitzacions palestines van aprofitar el 20è aniversari de la resolució, l'octubre del 2020, per exigir una implementació efectiva de l'agenda Dones, Pau i Seguretat (WPS, per les sigles en anglès) en el context de covid-19 i van alertar sobre els riscos de reculada en els avenços aconseguits per l'activisme feminista a causa de la tendència a reforçar els rols de gènere tradicionals en temps de crisi.

Reivindicacions feministes: prioritats i desafiaments

Aquest nou escenari creat després de la pandèmia de la covid-19 ha fet que encara siguin més urgents, si és possible, les reivindicacions feministes a Palestina. En aquest punt, cal puntualitzar que no es pot parlar d'una única agenda feminista palestina (com tampoc en altres contextos i latituds). En el cas palestí, és important tenir en compte certes variables i certs condicionants. Tal com s'ha desenvolupat en informes previs d'aquesta sèrie de publicacions,³⁹ la diversitat de realitats que afronten les dones i les nenes palestines com a conseqüència de les polítiques repressives, de segregació i apartheid imposades per Israel determina una àmplia varietat de necessitats i prioritats, modelades pel context d'ocupació i per l'estructura patriarcal de la societat palestina. La fragmentació geogràfica i les mesures de control i separació imposades per Israel també han suposat obstacles per a les interaccions i l'articulació del moviment feminista a Palestina i per a la definició d'una agenda comuna. A això s'hi sumen les repercussions del procés d'«ONGització» de les organitzacions de dones palestines després de la posada en marxa dels Acords d'Oslo, un fenomen que, tal com alerten els analistes, ha suposat certa despolitització d'alguns grups, amb agendes menys locals i menys explícitament polítiques, perquè s'han vist forçats a centrar les seves activitats en els marcs definits pels donants i en intervencions de supervivència per alleujar els patiments més urgents de les dones palestines causats per les polítiques d'ocupació i apartheid d'Israel.⁴⁰ A

Aquest nou escenari creat després de la pandèmia de la covid-19 ha fet que encara siguin més urgents, si és possible, les reivindicacions feministes a Palestina

més, cal tenir en compte que a Palestina la utilització del terme *feminista* ha estat objecte de debat, amb creixents anàlisis i discussions entre acadèmiques i activistes palestines, especialment els darrers anys, sobre l'abast del concepte, el seu sentit i l'aplicació en el context palestí.⁴¹

Reconeixent les dificultats de capturar tota la seva complexitat, l'analista palestina Fidaa Al Zaanin assenyala l'existència d'una «escena» feminista palestina diversa –més que un moviment– on conviuen una àmplia pluralitat de discursos i agendes que coincideixen en la identificació d'algunes problemàtiques clau, però que difereixen en aspectes de l'anàlisi i/o de les estratègies per abordar-los. Així, segons assenyala Al Zaanin, es reconeixen, entre altres sectors –i per assenyalar-ne alguns sense afany d'exhaustivitat–, narratives feministes més conservadores, amb reclams més limitats que tenen com a punt de referència la religió i, en paral·lel, altres discursos de caràcter secular amb demandes més àmplies, que en alguns àmbits tenen com a referència marcs internacionals que busquen reforçar la igualtat de gènere i els drets de les dones. En el si d'aquesta narrativa secular hi conviuen nombroses organitzacions i activistes amb aproximacions variades, algunes amb mirades reformistes i d'altres que aposten per canvis més radicals, algunes amb posicionaments liberals, altres d'esquerra i algunes amb una postura obertament contrària a l'Islam polític. En aquesta escena feminista palestina –assenyala Al Zaanin– també es constaten diferències generacionals. A grans trets, i sense afany d'encasellaments, és possible identificar, d'una banda, un sector de més edat més vinculat a partits polítics i a ONG, amb una tasca més dependent i condicionada per aquestes relacions. Entre elles hi ha activistes amb un llarg recorregut i compromís sòlid en la defensa dels drets de les dones palestines, que han construït un llegat important per a les més joves. De l'altra, també s'observen cercles feministes joves o emergents, amb estructures més fluides, en què es veu una activitat creixent i debats en línia, un llenguatge que incorpora sense reticències el terme feminista, una agenda que va més enllà de l'heteronormativitat i que inclou tòpics com l'orientació sexual i les identitats de gènere, i una mirada especialment crítica davant del que consideren canvis limitats o superficials que poden ser instrumentalitzats per l'AP per millorar-ne la imatge. Una AP que assenyalen com a part fonamental

39. Vegeu els informes *Ocupació, conflicte i patriarcat: Impactes en les dones palestines i Dones, pau i seguretat: aplicació, reptes i límits a Palestina*, Escola de Cultura de Pau – Associació Helia, 2019.

40. Vanessa Farr, "UNSCR 1325 and Women's Peace Activism in the Occupied Palestinian Territory", *International Feminist Journal of Politics*, 13:4, pp. 540-556.

41. Per a més informació, vegeu per exemple Fidaa Al Zaanin, *Feminist Protests in Palestine: Mapping the fight for women's liberation in Gaza and the West Bank*, Rosa Luxemburg Stiftung, 8 de març de 2021; Loubna Qutami, "Why Feminism? Why Now? Reflections on the 'Palestine is a Feminist Issue' Pledge", *Spectre Journal*, 3 de maig de 2021.

del sistema patriarcal responsable de reproduir discriminacions i violències contra les dones i altres col·lectius marginalitzats.⁴² Cal destacar que el dibuix de l'escena feminista palestina també requereix tenir en compte l'activitat de les dones palestines de la diàspora que –a tall d'exemple– han impulsat recentment una iniciativa per al reconeixement de Palestina com un assumpte feminista.⁴³

Des de la consciència d'aquesta complexitat i diversitat, és possible assenyalar alguns temes d'especial rellevància en l'agenda feminista palestina actual vinculats a (1) la lluita contra la violència de gènere, per la no-discriminació i els drets de les dones; (2) la demanda i l'exigència de garanties per a la participació política, l'activisme i la presència substantiva en espais de decisió; i (3) la denúncia de les polítiques d'ocupació i apartheid israelianes des del reconeixement de la interrelació entre les demandes d'alliberament palestí i les reivindicacions de gènere i feministes. Aquestes dimensions s'han d'entendre com a peces d'un conjunt i no com a blocs estancs, ja que estan relacionades, interseccionen i es reforcen entre si, en el marc de lluites interconnectades. A continuació es tracten aquests tres temes, sense que l'ordre d'exposició denoti un nivell de jerarquia d'importància en l'agenda feminista palestina.

Lluita contra la violència de gènere, per la no-discriminació i els drets de les dones

Nombroses organitzacions de dones, drets humans i activistes palestines treballen incansablement en la defensa i promoció dels drets de les dones en àrees com l'accés a la salut, l'educació, la seguretat econòmica i la justícia, entre d'altres; i, paral·lelament, en la lluita contra la discriminació i les diverses manifestacions de la violència de gènere. En aquest context s'ha identificat com un tema d'especial rellevància la modificació de normatives vigents i l'aprovació de nous cossos legals que permetin posar fi a una sèrie de disposicions patriarcales discriminatòries que tenen repercussions serioses en la vida de les dones palestines i l'establiment d'un marc adequat per afrontar la violència de gènere. Una de les demandes principals en aquest àmbit és l'harmonització de lleis

palestines amb els principis de la Convenció per a l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW),⁴⁴ a la qual Palestina es va adherir el 10 d'abril del 2014. Les reivindicacions involucren la Basic Law (o Llei bàsica, que funciona com a constitució provisional de Palestina), l'esborrany del Codi penal, la norma en construcció que pretén regular els assumptes familiars (Family Protection Bill o Projecte de Llei de protecció de la família) i les lleis d'estatus personal. Això, perquè fins ara les dones i les nenes palestines estan subjectes a un conjunt variat de normatives que perpetuen pràctiques tradicionals i discriminatòries, en el marc d'un sistema legal fragmentat, amb algunes clàusules que daten fins i tot de l'època de l'Imperi otomà. Així, per exemple, a la Franja de Gaza està vigent la Llei de drets de família egípcia (Egyptian Family Rights Law), de 1954, i a Cisjordània s'aplica la Llei d'estatus personal jordana (Jordània Personal Status Law), de 1976. Aquestes normes, que regulen assumptes relatius a la vida privada i familiar, permeten contínues discriminacions i vulneracions dels drets de les dones palestines en àmbits com el matrimoni, el divorci, la custòdia dels fills i herències, entre d'altres.⁴⁵

Al seu moment, l'adhesió sense reserves a la CEDAW per part de Palestina –el primer país de la regió MENA que ho va fer– va ser celebrada com un prometedor avenç cap a la igualtat de gènere i la defensa dels drets de les dones, i com la resposta a un reclam de dècades per part d'organitzacions feministes palestines. Amb el temps, però, la potència d'aquest gest s'ha diluït i s'han intensificat les crítiques pels errors i els retards a l'hora d'implementar la convenció. L'AP ha estat qüestionada per la manca d'implementació i d'intents per promoure una coherència de polítiques en aquest àmbit.

Vuit anys després de l'adhesió, la CEDAW encara no ha estat publicada a la *Gaseta Oficial* palestina, un pas imprescindible per a la seva posada en pràctica efectiva. El comitè internacional de seguiment de la implementació de la CEDAW i entitats palestines han cridat l'atenció sobre aquesta carència i també han expressat la seva preocupació per decisions posteriors de la Cort Suprema Constitucional palestina que han fet sorgir dubtes sobre l'aplicabilitat i la posada en pràctica de la convenció. El novembre de 2017, aquest tribunal –que regula l'estatus dels acords

42. Fida Al Zaanin (2021), *op.cit.*

43. Palestinian Feminist Collective, *Pledge that Palestine is a Feminist Issue*, 2021.

44. UN Office of the High Commissioner on Human Rights, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, (Nueva York, 18 de desembre de 1979).

45. Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, *Concluding observations on the initial report of the State of Palestine*, CEDAW/C/PSE/CO/1, 25 de juliol de 2018, p. 4.

internacionals en el sistema legal palestí– va emetre una sentència en què afirma que els tractats i les convencions internacionals tenen precedència sobre la legislació nacional només si són consistents amb la identitat nacional, religiosa i cultural del poble palestí i si no contradueixen la Llei bàsica. Diverses analistes i activistes palestines han advertit que aquest pronunciament, qualificat d'ambigu per experts, i un altre de posterior del març del 2018, obren la porta al manteniment de les interpretacions patriarcal, fins i tot si la CEDAW és finalment publicada a la *Gasetta Oficial*.⁴⁶ Més encara tenint en compte el clima hostil a la convenció encoratjat per alguns sectors conservadors, clans i partits polítics islamistes que consideren els tractats internacionals, i la CEDAW en particular, instruments occidentals que van en contra dels valors de la societat palestina. Els detractors de la CEDAW –entre els quals hi ha partits com Al-Tahrir⁴⁷ i tribus d'Hebron, Jerusalem i Gaza– han denunciat que la Convenció contravé la xaria, mentre que el Gran Mufti de Jerusalem i Palestina ha insistit que no es pot ratificar cap norma que no compleixi les provisions de la Llei islàmica. El debat entre els sectors contraris i favorables a la CEDAW s'ha intensificat els darrers anys, fins al punt que grups contraris a la seva implementació han celebrat manifestacions als carrers i, en paral·lel, hi ha hagut mobilitzacions d'organitzacions de drets humans i feministes que reclamen a les autoritats palestines la seva posada en pràctica urgent i que critiquen l'AP per no confrontar els detractors de la convenció.⁴⁸

Davant d'aquest panorama, veus palestines com la coalició Al-Muntada per al Combat de la Violència contra les Dones –una plataforma que reuneix disset organitzacions de dones i drets humans–⁴⁹ insisteixen que s'han d'adoptar les mesures necessàries perquè la CEDAW sigui efectivament vinculant a Palestina i exigeixen que es codifiqui una definició de discriminació d'acord amb les disposicions de la convenció al nivell més alt de la legislació palestina, partint per la Llei bàsica. Representants de la General Union of Palestinian Women (GUPW) han subratllat la importància de la implementació de la convenció

per reforçar el concepte d'igualtat i donar suport a les reivindicacions de drets socials i polítics de les dones palestines. Si bé es reconeixen els condicionants imposats per les polítiques d'ocupació i del bloqueig israelià i les conseqüències de la divisió intrapalestina, veus feministes destaquen que no es poden continuar donant justificacions ni seguir ajornant-ne la implementació i subratllen que l'adhesió a la CEDAW no pot ser només un gest polític buit per enfortir la posició internacional de Palestina.⁵⁰ El context de la pandèmia de la covid-19 i l'amplificació de les violències contra les dones que ha portat –afegeixen– fan que la seva posada en pràctica encara sigui més urgent. Tot i això, en els mateixos informes remesos al Comitè de la CEDAW les autoritats palestines reconeixen que la implementació s'ha vist afectada per les campanyes contra la convenció i el rebuig en certs sectors de la societat palestina, i admeten que la revisió i harmonització de projectes de llei com el del Codi penal i la Llei de protecció de la família han estat condicionades per la pandèmia de covid-19, que va determinar la suspensió temporal del treball d'algunes comissions encarregades d'aquesta tasca.⁵¹ La manca d'avenços en aquest àmbit també s'atribueix a la paràlisi del Legislatiu palestí, tot i que veus crítiques asseguren que aquest argument és una excusa per a la inacció.

Pel que fa al Codi penal, cal destacar que hi ha un esborrany elaborat el 2011, encara pendent d'aprovació, que substituïria les normes avui vigents: el Codi penal jordà (núm. 16) de 1960 a Cisjordània i el Codi penal palestí (núm. 74) del 1936, que s'aplica a Gaza. En els darrers anys, en espera de la llum verda a aquest nou codi, s'han aprovat alguns decrets presidencials que són rellevants des d'una perspectiva de gènere, especialment els que es relacionen amb crims de caràcter sexual i feminicidis. Així, per exemple, el març del 2018 –és a dir, fa tan sols quatre anys– es va derogar l'article 308 de la normativa penal vigent a Cisjordània, que exonerava els perpetradors de violació si es casaven amb la seva víctima i prèviament també se'n van revisar algunes provisions (articles 98 i 99) que incloïen factors

46. Yara Hawari, "The Political Marginalization of Palestinian Women in the West Bank", *Al-Shabaka*, 28 de juliol de 2019; Birzeit University, "BZU professor examines recent Supreme Constitutional Court decision", 23 de desembre de 2017; WCLAC i Palestinian Non-Governmental Organizations Against Domestic Violence Against Women (Al-Muntada), *Parallel Follow-up Report Prepared by WCLAC and the Palestinian Non-Governmental Organizations Forum to Combat Violence Against Women (Al-Muntada)*, setembre de 2020, p. 4.

47. El partit Al-Tahrir o Hizb ut-Tahrir (Partit de l'Alliberament) és un grup islamista molt popular a Hebron amb una agenda que pretén establir un califat islàmic global, encara que sense relació amb Estat Islàmic. Aquest moviment està prohibit a diversos països. A Palestina ha guanyat notorietat especialment per la seva fèrria oposició a la CEDAW. Ahmad Melhem, "Hebron tribes oppose UN pact, 'suspicious' feminists", *Al-Monitor*, 31 de desembre de 2019.

48. Mohamad Adam, "CEDAW faces a fierce battle in Palestine", *Medfeminiswiya* (Mediterranean Network for Feminist Information), 22 de març de 2021. Per a més informació, vegeu l'apartat següent d'aquest informe.

49. La coalició Al-Muntada per al Combat de la Violència contra les Dones està integrada per les organitzacions Bisan Center for Research and Development, Palestinian Working Women Society for Development, Women's Centre for Legal Aid and Counselling (WCLAC), Women's Affairs Technical Committee (WATC), Palestinian Counseling Center, Family Defense Society, Women's Studies Centre, Sawa Organization, Young Women's Christian Association of Palestine (YWCA), Palestinian Family Planning and Protection Association, Rural Women's Development Society, Psycho-Social Counselling Center for Women (PSCCW), Health Work Committees, The Palestinian Initiative for the Promotion of Global Dialogue and Democracy (Miftah), Stars of Hope Society, QADER for Community Development i Mother's School Society.

50. WCLAC i Al-Muntada (2020), *op.cit.*, pp.1.

51. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Information received from the State of Palestine on follow-up to the concluding observations on its initial report*, CEDAW/C/PSE/FCO/1, 19 d'agost de 2020.

atenuants per reduir les penes en casos d'assassinats de dones i dels anomenats crims d'honor. Tot i això, organitzacions de dones i drets humans denuncien que aquestes esmenes no sempre s'apliquen a la pràctica en els processos judicials perquè en la magistratura continuen imposant-se els estereotips tradicionals de gènere.⁵² A això s'hi suma que el projecte de Codi penal encara presenta nombroses debilitats a l'hora d'afrontar els crims de caràcter sexual, amb clàusules que encara legitimen els crims d'honor, decisions a l'hora d'abordar casos d'incest, mancances protecció legal a les víctimes de violacions dins del matrimoni, reconeixement d'atenuants en cas de violacions a nenes si el perpetrador al·lega que desconeixia que era menor d'edat, i introducció de càstigs per la pràctica de sexe anal. Les organitzacions feministes i de drets humans que integren Al-Muntada han exigint la revisió d'aquestes disposicions en el projecte de Codi penal i la inclusió de l'avortament legal per a les víctimes de violació, fins i tot quan aquesta té lloc en l'àmbit domèstic.⁵³

Un altre dels temes prioritaris en aquest àmbit és l'adopció de la Llei de protecció de la família, redactada inicialment el 2005, però que no s'ha convertit en llei malgrat les insistents demandes d'organitzacions feministes i de drets humans que la consideren una peça clau per criminalitzar la violència de gènere i garantir un sistema de protecció legal integral. Els reclams de la societat civil per aprovar aquesta normativa daten del 2003 i es van intensificar després de l'adhesió palestina a la CEDAW el 2014. Tot i això, la norma ha estat contínuament postergada. Al llarg dels anys se n'han elaborat diverses versions, la més recent el 2020. Entitats de la societat civil palestina han insistit en la necessitat d'harmonitzar aquesta norma amb les recomanacions de la CEDAW, la incorporació de definicions clau –família, discriminació– i la necessitat d'abandonar les apel·lacions tradicionals a la protecció de la família a costa de les víctimes de violència. Mentrestant, les autoritats palestines tampoc no han modificat les lleis d'estatus personal que actualment regulen l'esfera privada i els assumptes familiars. En el seu informe a la CEDAW el 2020, l'AP reconeixia que el bloqueig es deu en part al fet que alguns sectors de la societat palestina s'oposen a la convenció i rebutgen els canvis de normes vigents, que estan àmpliament inspirades en preceptes religiosos.⁵⁴ Una de les poques modificacions rellevants en aquest àmbit ha estat

l'augment de l'edat mínima per al matrimoni, també per un decret, el març del 2019 i rebutjada públicament per Al-Tharir i sectors tribals. La modificació, que afecta les lleis d'estatus personal que regeixen tota la població palestina, va suposar passar de quinze anys en el cas de les noies i setze en el cas dels joves, als divuit anys en el cas dels dos sexes. Això no obstant, s'estableix que els jutjats de la xaria (lleis islàmica) poden establir algunes excepcions, unes excepcions que, tal com denuncien les organitzacions feministes i de drets humans, s'apliquen de manera discrecional i han esdevingut una pràctica habitual. Així, segons estadístiques oficials, el primer semestre del 2020, un terç dels matrimonis registrats en tribunals de la xaria a Cisjordània eren de nenes menors d'edat.

Les organitzacions feministes palestines també exigeixen l'aprovació de la Llei per a la protecció de la família, considerada una peça clau per criminalitzar la violència de gènere i garantir un sistema de protecció legal integral

Més enllà dels obstacles per consagrar o fer efectives les modificacions legals, a la pràctica –tal com ha alertat el comitè de la CEDAW– persisteixen els estereotips socials sobre els rols i les responsabilitats d'homes i dones en l'àmbit familiar i social i les pràctiques que perpetuen la subordinació de la dona.⁵⁵ L'accés a la justícia per part de les dones també es veu compromès per les discriminacions arrelades al sistema judicial i que afecten de manera especial les dones que, desafiant l'estigma social, intenten denunciar crims de violència de gènere als tribunals. Tot i que s'han impulsat algunes iniciatives que pretenen motivar un canvi en la judicatura, com ara la creació d'una unitat de gènere, els grups feministes i de drets humans alerten que la major part dels magistrats continua adherint-se a les percepcions tradicionals sobre les normes socials de gènere.⁵⁶ A això s'hi afegeix que l'accés a l'assistència judicial, tot i que està reconegut com un dret, a la pràctica no està garantit i recau majoritàriament en organitzacions de la societat civil.

Participació política, activisme i incidència en espais de decisió

Nombroses veus feministes palestines han observat amb preocupació com el context de la covid-19 ha accentuat tendències tradicionals a la societat palestina i ha reforçat determinats discursos que assenyalen com a espai primordial de la dona l'àmbit privat, les tasques de cura i la família, i també ha encoratjat les actituds

52. WCLAC i Al-Muntada, *Femicide in the Palestinian Society*, Report Submitted to the Special Rapporteur on Violence Against Women, its Causes and Consequences, abril de 2021, pp.2

53. WCLAC i Al-Muntada (2020), *op.cit.* pp.6.

54. CEDAW Committee (2020), *op.cit.*, par.23, pp.6.

55. CEDAW Committee (2018), *op.cit.*, par.24, pp.7.

56. WCLAC i Al-Muntada (2020), *op.cit.*, par.10, pp.3.

patriarcals de control dels moviments de les dones i de la seva presència a l'espai públic. Hi ha preocupació pels retrocessos identificats en el procés d'emancipació de les dones i per les possibilitats de trobar més obstacles i bloquejos per avançar en les reivindicacions feministes, en un escenari que assenyalen que és cada vegada més hostil i en què hi persisteix l'exclusió de les dones dels espais de decisió. Cal recordar que, malgrat els compromisos formals en matèria de no-discriminació i igualtat de gènere; de la històrica i significativa participació de les dones a la lluita nacional palestina, i de les constants demandes per impulsar avenços en aquest àmbit, es manté una participació limitada de les dones en diversos espais i posicions de lideratge. Segons dades estadístiques oficials publicades el març de 2022, les dones palestines representaven només un 11 % del Consell Nacional Palestí,⁵⁷ un 12,5 % del Consell de Ministres, un 11 % de les ambaixadores en el servei diplomàtic, un 19 % de les jutgesses i un 20 % de les fiscals. Només hi havia una dona entre els setze governadors i el percentatge de dones a la prefectura dels consells locals ascendia tot just a un 2 %, mentre que només hi havia un 1 % de dones a les juntes directives de les cambres de comerç, agricultura i indústria.⁵⁸

Hi ha iniciatives d'organitzacions de dones i pels drets humans que intenten promoure una presència més elevada de les dones a la vida pública, encoratjant-les a votar i a esquivar els obstacles per presentar-se com a candidates. En aquesta línia, es promou una quota mínima del 30 % de dones com a postulants a les eleccions. Tot i que no s'ha aconseguit aquest llinar, recentment (el gener del 2021) el percentatge de participació mínima de dones a les llistes es va ampliar del 20 % al 26%.⁵⁹ En els comicis locals més recents les dones electes van representar un 22 % davant d'un 78 % d'homes i només un 1 % de les llistes (nou en total) van estar encapçalades per dones (les darreres dades disponibles corresponen a la primera ronda celebrada el desembre de 2021; la segona ronda va tenir lloc el març de 2022). Les dificultats i resistències es van manifestar en diversos àmbits, com en la manca de suport institucional a les candidates, en els reptes per situar les dones a les primeres posicions de les llistes i fins i tot en la campanya electoral, amb molts casos en què les fotografies i els noms de les aspirants es van substituir per símbols.⁶⁰ Les possibilitats de participació i incidència de les dones palestines també han estat condicionades pel crònic bloqueig polític i la divisió intrapalestina. De

fet, aquestes eleccions locals només es van celebrar a Cisjordània a causa del boicot de Hamàs a la votació, en protesta per la suspensió per part d'Abbas dels que serien els primers comicis presidencials i legislatius en quinze anys, previstos per als primers mesos de 2021.⁶¹ Després d'una dècada i mitja, aquests comicis haurien suposat la renovació del Consell Legislatiu Palestí, on només 17 dels 132 escons (13 %) estan ocupats per dones. Els analistes apunten, però, que més enllà de la retòrica d'acusacions i recriminacions mútues, Fatah i Hamàs semblen haver-se instal·lat en una divisió que, a la pràctica, afavoreix l'*statu quo* i el repartiment de poder entre les dues formacions, una dinàmica que condiciona l'emergència de noves veus, la renovació de lideratges i el relleu generacional⁶² i que, tal com hem vist, també té conseqüències des d'una perspectiva de gènere.

La participació política i l'activisme de les dones palestines també han estat amenaçats per un clima cada vegada més advers a causa de la intensificació de la repressió de les veus crítiques els darrers anys. L'AP ha estat qüestionada per nombroses veus palestines per la seva deriva autoritària, les seves polítiques de cooperació amb Israel en matèria de seguretat i per la repressió a dissidents (tal com ho exemplifica dramàticament el cas de l'assassinat del conegut activista Nizar Banat el juny del 2021, mentre estava detingut per les forces de seguretat palestines), i recorre a detencions, interrogatoris, vigilància, restricció de mobilitzacions i ciberatacs, entre altres tàctiques. De manera semblant a les pràctiques desplegades per Israel, l'AP també ha recorregut a les intimidacions i a l'ús de la violència amb intencionalitat de gènere per dissuadir la participació política de les dones.⁶³ Algunes analistes palestines destacades, com ara Yara Hawari, de la xarxa Al-Shabaka, han denunciat les múltiples manifestacions d'aquesta violència de gènere per part de les forces de seguretat dependents de l'AP i de partidaris de Fatah, que inclouen l'ús i l'amenaça de violència sexual i l'explotació dels estereotips de gènere tradicionals a la societat palestina. Així, per exemple, s'ha alertat sobre situacions d'assetjament i agressions físiques,⁶⁴ insults i insinuacions sexuals durant mobilitzacions i protestes; interpellacions a dones manifestants que al·ludeixen a les nocions d'honor i vergonya o que les cominen a quedar-se a casa; intervencions davant de familiars o en llocs de treball per denunciar l'activisme de les dones, o accions contra activistes via xarxes socials. També s'han denunciat casos de dones detingudes i fotografiades

57. El Consell Nacional Palestí oficia com a parlament de l'OLP i compta amb representants de la Palestina ocupada i la diàspora, però no de la població palestina amb ciutadania israeliana.

58. PCBS, *Gender Equality Today for a sustainable tomorrow*, 7 de març de 2022, p. 2.

59. Wafa, *Amendments to the elections law aim to overcome all obstacles related to the electoral process, says official*, 12 de gener de 2021.

60. Mervat Ouf, *Palestinian female candidates struggle to change political, social attitudes*, *Al-Monitor*, 21 de març de 2022.

61. Per a més informació, vegeu el resum sobre Palestina a Escola de Cultura de Pau, *Negociaciones de paz 2021. Análisis de tendencias y escenarios*, Barcelona: Icaria, 2022.

62. Per a més informació, vegeu Itxaso Dominguez de Olazábal, "Praxis of Palestinian Democracy: The Elections that Never Were and the Events of May 2021", *IEMed Mediterranean Yearbook*, IEMED, novembre de 2021.

63. Yara Hawari, *The political marginalization of Palestinian Women in the West Bank*, *Al-Shabaka*, juliol de 2019, p. 5.

64. Yara Hawari, "Why is the Palestinian Authority attacking Palestinian protests?", *Al-Jazeera*, 16 de juny de 2018.

durant el període de detenció. Aquest tipus de pràctiques busquen frenar la participació de les dones en accions a l'espai públic i moltes vegades motiven que homes activistes, preocupats per la seguretat de les seves companyes, també intentin dissuadir-les de participar en protestes.⁶⁵

Tal com s'esmentava en l'apartat anterior, les reivindicacions per no-discriminació dels drets de les dones també afronten un clima més hostil derivat de l'activitat de determinats sectors conservadors que acusen les activistes de promoure una agenda forana que posa en risc els valors tradicionals i que són contraris a la cultura palestina. Veus palestines reconegudes per defensar una agenda feminista –inclosos activistes i periodistes– han estat qüestionades i criticades a les xarxes socials i són assenyalades de manera despectiva com a CEDAWites per promoure la implementació de la CEDAW, convenció internacional contra la discriminació de les dones. Hi ha qui fins i tot ha rebut intimidacions i amenaces, incloses amenaces de mort i de violència sexual. Aquesta situació també ha provocat crítiques cap a les autoritats palestines per no abordar de manera efectiva aquestes expressions de rebuig a la CEDAW i per la inacció davant les amenaces a les activistes pels drets de les dones.⁶⁶ Algunes activistes veteranes reconeixen que aquest context condiona i genera temor entre algunes dones, que recelen de participar en manifestacions públiques. Tot i això, cal destacar que aquest clima no ha evitat que nombroses dones palestines hagin impulsat accions i campanyes destacades els últims anys, articulades entorn del rebuig de la violència de gènere i la reivindicació de drets, transcendent les geografies fragmentades de Palestina i apostant per agendes de canvi substantives.

Entre aquestes iniciatives, cal destacar les massives mobilitzacions contra els feminicidis i crims d'honor com les que es van produir després de l'assassinat d'una noia de vint-i-un anys per part dels seus familiars l'agost del 2019, que va activar la campanya «Totes som Israa Ghayeb» per reclamar justícia, denunciar la violència de gènere i exigir un règim de protecció per a

Les reivindicacions pels drets de les dones afronten un clima més hostil degut a l'acció de sectors conservadors que acusen les activistes de promoure una agenda forana que posa en risc els valors tradicionals i la cultura palestina

les dones. El crim és considerat un dels catalitzadors del moviment Tal'at –no hi ha una traducció literal del terme, que al·ludeix a la idea de «Sortim (al carrer)». Aquest moviment va exercir un actiu rol en protestes destacades per analistes per la seva magnitud, nivell de coordinació i per articular-se al voltant de lemes explícitament polítics i feministes. Milers de dones es van manifestar el setembre d'aquell any en una dotzena de ciutats palestines i a l'exterior denunciant les múltiples expressions de la violència de gènere i del patriarcat –feminicidis, violència domèstica, sexisme, explotació, exclusió política, masculinitats hegemòniques que normalitzen la violència contra les dones i lleis patriarcals– i enarborant un missatge que subratlla que el camí cap a l'alliberament ha d'incloure l'emancipació de tota la població palestina, incloses les dones. La seva prioritat no són les demandes institucionals, sinó una profunda redefinició del que significa la lluita per l'alliberament nacional.⁶⁸ Des d'una lògica que reconeix les interaccions profundes entre la colonització i altres manifestacions d'opressió social, Tala't se situa en una posició profundament crítica amb l'AP i no considera la policia palestina com un cos protector ni com un aliat, sinó més aviat com a part de l'estructura colonial que vigila i controla les vides de la població palestina.⁶⁹

A Gaza, altres fets de violència greus –com els assassinats de la jove Madeline Jarab'a i de la menor Amal al Jamaly a mitjans del 2020– també han encoratjat campanyes i demandes específiques relacionades amb els drets de les mares a la custòdia dels seus fills.⁷⁰ Altres iniciatives recents a la Franja inclouen activitats de denúncia per l'enduriment de les exigències d'un guardià masculí per a les joves solteres –després d'un pronunciament de l'Alta Cort Islàmica de Gaza el 2021– i l'alerta de joves de Gaza a les xarxes socials sobre situacions d'abús i assetjament sexual en l'àmbit familiar el setembre de 2020, que va activar el conegut #MeeTooGaza, desafiant els cànons tradicionals sobre el tractament d'aquest tipus de violències com un assumpte privat. Addicionalment, cal destacar el treball de plataformes com Al-Muntada, que desenvolupen una tasca important en el seguiment crític de les polítiques de gènere, per

65. Yara Hawari, *PA security forces are not serving the Palestinian people*, *Al-Jazeera*, 14 de juliol de 2021.

66. Tristan Arlaud, *"Women's rights activists facing intimidation in Palestine"*, Geneva International Center for Justice (GICJ), 2021.

67. Israa Ghayeb va ser ingressada en un hospital després de ser severament copejada per membres de la seva família. Hi ha alguns vídeos que suggereixen que alguns familiars van tornar a agredir-la mentre era al centre mèdic, i li van causar ferides que van acabar amb la seva mort. Rothna Begum, *The Deadly Toll for Palestinian Women*, Human Rights Watch, 19 de setembre de 2019.

68. Per a més informació, vegeu l'apartat següent d'aquest informe.

69. Hala Marshood i Riya Alsanah, "Tal'at: a feminist movement that is redefining liberation and reimagining Palestine", *Mondoweiss*, 25 de febrer de 2020.

70. La jove Madeline Jarab'a, de vint anys, va ser assassinada per mantenir contacte amb la seva mare, divorciada del pare. Pel que fa a Amal al Jamaly, la menor de deu anys, va ser assassinada pel seu pare després de tenir desacords amb la mare.

exemple, a través de l'elaboració d'informes ombra sobre la implementació de la CEDAW a Palestina i de documents temàtics que analitzen les violències que afronten les dones palestines.

Més recentment també s'han articulats espais que desafien la fragmentació imposada per les polítiques israelianes, com ara la Coalició de Dones Palestines contra la Violència (FADA per les sigles en anglès/àrab), la primera xarxa que reuneix entitats i activistes feministes de Gaza, Cisjordània, Jerusalem Oriental, palestines de 1948 (amb ciutadania israeliana) i que també busca coordinar-se amb dones palestines de la diàspora. Aquesta coalició palestina feminista transnacional pretén coordinar el discurs feminista al voltant de la violència contra les dones i insisteix en la responsabilitat de tots els sectors socials a l'hora de fer-hi front.⁷¹ En el marc de la covid-19 i davant l'augment de casos de violència de gènere, FADA va llançar la campanya «We Are Your Voice» ('Som la teva veu') per intentar sensibilitzar i encoratjar denúncies. Algunes de les integrants de FADA, com Sama Aweidah del Women's Studies Centre, subratllen que en aquesta xarxa hi ha principis comuns, cerca de complementaritat, intercanvis d'experiències i materials i coincidència en la necessitat d'apostar i construir nous lideratges.⁷² La coalició és el resultat d'una intensificació de la lluita comuna de les organitzacions feministes palestines per una societat més justa i segura per a les dones davant d'un diagnòstic compartit sobre la gravetat de la dominació i la violència patriarcal i les seves interconnexions amb la violència colonial israeliana.⁷³

A això s'hi afegeix la feina de seguiment de la implementació de la resolució 1325 de les Nacions Unides i dels compromisos en el marc de l'agenda Dones, Pau i Seguretat a Palestina. Tal com s'analitza en un informe previ d'aquesta sèrie, persisteixen els debats sobre la pertinència i l'aplicabilitat d'aquesta agenda en el context palestí. Tot i això, malgrat les reticències inicials i fins i tot reconeixent les limitacions de l'agenda pel que fa a Palestina –principalment perquè no fa referència a una realitat com l'ocupació–, diverses organitzacions de dones i activistes feministes han apostat per implicar-se en la seva posada en pràctica, valorant la possibilitat d'emmarcar les seves demandes en un «llenguatge

comú» que dota de més projecció i visibilitat les seves reivindicacions i comptar amb un mecanisme que els permet exigir una rendició de comptes a l'AP i a Israel. El treball conjunt d'organitzacions de la societat civil i de diversos estaments de l'AP, inclòs el Ministeri de la Dona, va desembocar en l'adopció el 2016 d'un primer Pla d'acció nacional per al període 2017-2019 (NAP, per les sigles en anglès) per a la implementació de la Resolució 1325 –cosa que converteix Palestina en el segon país després de l'Iraq que desenvolupa un NAP a la regió MENA. A l'octubre del 2020, amb el suport de Noruega, es va llançar una segona versió del NAP per al període 2020-2024⁷⁴ que manté les línies generals del primer, objecte de certes crítiques per part de les organitzacions feministes palestines per la manca de voluntat política i de recursos per implementar-les.

En l'àmbit de la pau i la seguretat, destaca la tasca realitzada per plataformes com la Coalició de Dones Palestines per a la Implementació de la Resolució 1325 (PWC, per les sigles en anglès), creada el 2010,⁷⁵ i d'organitzacions com MIFTAH, que han promogut processos consultius entre dones palestines que viuen sota l'ocupació israeliana i refugiades a països com el Líban i Jordània per identificar prioritats i necessitats en aquesta matèria. Aquest treball de la PWC ha identificat la rellevància per a les dones palestines d'una noció de seguretat arrelada a la idea de seguretat humana i del dret a una vida digna i lliure de violències, així com la prioritat que atorguen a mobilitzar la solidaritat internacional per posar fi a l'ocupació israeliana, identificada com a causa principal de les adversitats i els abusos de drets a què s'enfronten.⁷⁶ També ha permès reclamar una necessària representació de les dones en espais de decisió sobre pau i seguretat, inclosos els esforços per revertir les divisions intrapalestines i en les accions per reivindicar el dret a retorn de la població refugiada. Davant les limitacions i els obstacles que imposen les normes socials per a la participació de les dones que els permetin contribuir a les decisions polítiques d'àmbit nacional i comunitari, i en particular en l'àmbit de la pau i la seguretat, l'emergència d'un moviment de dones més fort és considerat com un element clau –que cal potenciar i donar-hi suport– per a la reconfiguració de les relacions de gènere i més presència a l'espai públic.

71. Euro-Mediterranean Women's Foundation, *Kayan formed the Fada Coalition of Palestinian Women Against Violence*, 31 de maig de 2022.

72. Sama Aweidah, directora de Women's Studies Center, en sessió de treball de LaFede.cat, 17 de maig del 2022.

73. Palestinian Working Women Society for Development (PWWSD), *FADA: Palestinian Women Against Violence Concludes its Campaign We Are Your Voice*, PWWSD, 30 de juny de 2020.

74. Ministry of Women's Affairs – State of Palestine, *The Second Action Plan on Women, Peace and Security 2020-2024*, Octubre de 2020.

75. La Coalició de Dones Palestines per a la Implementació de la Resolució 1325 va ser creada el 2010 i està integrada per MIFTAH; WCLAC; The Women's Affairs Technical Committee (WATC); Women's Studies Centre; Palestinian Working Women Society for Development (PWWSD); Young Christian Association (YWCA); Filastiniyat; Women, Media and Development (TAM); Women's Affairs Center (WAC); Culture and Free Thought Association (CFTA), Center for Women's Legal Research and Consulting (CWLRC) i Palestinian Developmental Women Studies Association (PDWSA).

76. MIFTAH, *Analytical Report to Assess Palestinian Women's Needs & Priorities Within UNSCR 1325* (informe en àrab, resum en anglès), 31 de desembre de 2020, p. 124-128.

Denúncia a Israel i lluita per l'alliberament: Palestina com una qüestió feminista

La denúncia contra Israel per les polítiques d'ocupació, apartheid, hipermilitarització i les multifacètiques vulneracions de drets humans i els impactes des d'una perspectiva de gènere, en particular, constitueixen una altra de les àrees principals d'activitat de les organitzacions feministes palestines. Diverses entitats, des dels seus àmbits d'especialització, desenvolupen una tasca de documentació i denúncia ingent, recolzant-se en molts casos en instruments internacionals amb els quals s'intenta donar més visibilitat a les seves reclamacions. Algunes plataformes d'entitats de dones palestines han desenvolupat estratègies d'incidència específiques a l'exterior amb la intenció d'incrementar la informació sobre les conseqüències de l'ocupació israeliana en els drets de les dones i les nenes palestines en fòrums regionals i globals i amb l'ànim d'interpel·lar la comunitat internacional per les seves responsabilitats en la fi de l'ocupació i de la impunitat israeliana. Israel, per la seva banda, persisteix en les polítiques per prevenir, desestimar i boicotejar els intents per posar en marxa mecanismes de rendició de comptes a escala internacional, una pràctica que es pot permetre pel suport incondicional d'actors forans clau.

Malgrat això, les activistes palestines subratllen que Israel observa amb preocupació les activitats d'organitzacions de dones i drets humans palestines. Com a prova, citen les recents accions de criminalització de sis ONG palestines de referència, assenyalades com a terroristes l'octubre del 2021 –inclosa Union of Palestinian Women's Committees (UPWC), al costat d'Addameer Prisoner Support and Human Rights Association, Al-Haq, Bisan Center for Research and Development, Defense for Children International-Palestine (DCI-P), Union of Agricultural Work Committees (UAWC)–, o les accions empreses contra personal de Health Work Committees (HWC), una altra entitat de referència per la seva tasca amb dones palestines en l'àmbit de la salut des d'una perspectiva de gènere. També hi ha veus palestines que alerten que l'assassinat de la periodista d'*al-Jazeera* Shireen Abu Akleh⁷⁸ el maig del 2022 es pot interpretar en aquesta mateixa línia d'intents

d'acovardiment i silenciament de palestines i palestins que exposen els abusos perpetrats per Israel, incloses dones d'alt perfil públic com Abu Akleh.

Cal destacar que les iniciatives feministes en aquest àmbit no es limiten a denunciar la intencionalitat de gènere de les polítiques israelianes o a exposar la manera com l'ocupació incideix i interactua en el sistema patriarcal dominant a la societat palestina i el reforça. Diverses veus reivindiquen la necessitat de revitalitzar la lluita per l'alliberament a través del feminisme. En aquesta línia, analistes com Yara Hawari plantegen la importància de reestructurar el moviment de dones palestines per apostar per l'alliberament de les dones a totes les esferes i des del convenciment que la lluita pels drets de les dones ha de ser individual i col·lectiva, i que no es pot separar del dret de la població palestina a alliberar-se del domini colonial. Hawari defensa l'adopció d'un nou document polític d'alliberament nacional que incorpori el feminisme no només com una teoria, sinó com una pràctica que busca transformar les vides de totes les persones i de la població palestina en conjunt, com a subjecte de drets vulnerats per l'ocupació.⁷⁹

Diverses veus palestines reivindiquen la necessitat de revitalitzar la lluita per l'alliberament nacional a través del feminisme i s'han mobilitzat al voltant del lema «No hi ha terra lliure sense dones lliures»

En aquesta mateixa línia s'emmarca l'acció i el missatge de Tal'at, moviment que sorgeix amb una vocació explícita d'independència, horitzontalitat i distància de la institucionalitat, i que s'ha mobilitzat entorn del lema «No hi ha terra lliure sense dones lliures». Tal'at exposa així que la lluita per la seguretat i la dignitat de les dones no pot ser considerada com a «secundària» ni posposar-se fins a assolir un alliberament «geogràfic»⁸⁰ Aquest moviment ha alertat sobre les falses dicotomies que intenten distingir entre lluites socials i polítiques, subratllant que la lluita per l'emancipació de tots els grups oprimits i marginats és una qüestió eminentment política i que la lluita per l'alliberament palestí requereix fer visible i posar al centre les narratives i experiències de les dones.⁸¹ Des d'una perspectiva crítica amb el procés d'Oslo i les seves conseqüències, Tal'at denuncia que s'ha reduït la lluita per l'alliberament palestí al voltant de la construcció d'un Estat burocratitzat i de drets fragmentats, dificultant l'articulació d'una visió col·lectiva més àmplia de l'alliberament palestí. Per això, subratllen des de Tal'at, sembla indispensable posar sobre la taula un discurs feminista revolucionari que redefeixi la lluita nacional palestina. Tot i que

77. MIFTAH, *The Strategic Framework for Lobbying and Advocacy - Palestinian Women's Coalition for the Implementation of UNSCR 1325*, 31 de desembre de 2020.

78. CNN, "They were shooting directly at the journalists': New evidence suggests Shireen Abu Akleh was killed in targeted attack by Israeli forces", CNN, 26 de maig de 2022; United Nations-OHCHR, Killing of journalist in the occupied Palestinian territory, OHCHR, 24 de juny de 2022.

79. Yara Hawari, *The political marginalization of Palestinian Women in the West Bank, Al-Shabaka*, juliol de 2019, p. 6.

80. Hala Marshood i Riya Alsanah, "Tal'at: a feminist movement that is redefining liberation and reimagining Palestine", *Mondoweiss*, 25 de febrer de 2020.

81. Rosa de Luxemburgo Stiftung, "A discussion about the new Palestinian feminist initiative, Tal'at – Part of the Revolutionary Feminist Tradition", entrevista de Sari Harb a Riya al-Sanah (activista de Tal'at), 26 de setembre de 2019.

diverses activistes feministes continuen considerant l'AP com una peça important, alguns sectors del feminisme palestí rebutgen aproximacions que consideren superficials o reformistes i aposten pel desmantellar-la com a part de les estructures d'opressió i dominació patriarcal.⁸² Pel que fa a l'organització del moviment pels drets de les dones, analistes com Yara Hawari han subratllat la importància que les entitats feministes reconnectin amb els moviments de base i amb el discurs polític, adquireixin més independència respecte a donants, apostin per processos de treball en xarxa més democràtics i representatius, i prenguin com a referència algunes iniciatives de dones implicades en processos de canvi polític a la regió, més que tenir com a referència predominant alguns models d'Occident.

En aquest punt, cal destacar que, sense deixar de reconèixer la singularitat de l'experiència de Palestina, certs sectors feministes palestins aposten per una aproximació interseccional i transnacional, des de marcs analítics anticapitalistes i descoloniais. S'inscriuen també en aquesta línia iniciatives com el «Compromís amb Palestina com a Assumpte Feminista» –«Palestine is a Feminist Issue» Pledge–, impulsat per feministes de la diàspora palestina. La declaració, feta pública el 15 de març de 2021, ha estat promoguda per Palestinian Feminist Collective (xarxa amb base als Estats Units que reuneix dones palestines i àrabs) i ha concitat el suport de nombroses organitzacions i personalitats.⁸³ El text planteja una sèrie d'accions concretes, que inclouen reconèixer l'alliberament de Palestina com un assumpte feminista, donar suport al dret a l'organització política i llibertat d'expressió de palestines i palestins a qualsevol lloc, rebutjar la confusió encoratjada per Israel entre antisionisme i antisemitisme, atendre la crida de la societat civil palestina a donar suport a Boicot, Desinversió i Sancions (BDS) a Israel, i demanar la fi del suport polític, econòmic i militar dels EUA a Israel.⁸⁴

Iniciatives d'aquest tipus interpel·len dones i organitzacions feministes i, a la pràctica, també

exposen algunes contradiccions, especialment –però no només– en els feminismes del Nord Global pel que fa a Palestina. Veus com Nada Elia o Loubna Qutami han alertat sobre una certa «sororitat selectiva», destacant que alguns sectors feministes occidentals han mostrat més predisposició a criticar l'opressió de les dones com a resultat del fonamentalisme islàmic o d'expressions locals del patriarcat, però no tant com a resultat de la violència estructural de l'ocupació i del projecte colonial israelià; i que sembla que no han comprès la insistència de les dones palestines a connectar les seves lluites, des de la igualtat de gènere a l'alliberament nacional.⁸⁵

En aquest context, per tant, es posen en qüestió les manifestacions de solidaritat basades només en qüestions de gènere que ignoren les demandes polítiques palestines com a col·lectiu. Les activistes

alerten que aquesta lògica condiona també les relacions amb dones israelianes, ja que moltes són contràries a la idea de «normalització»⁸⁶ i esperen establir relacions de respecte i col·laboració basades no només en el reconeixement com a dones, sinó també en els drets polítics del poble palestí. Passa el mateix amb el col·lectiu LGTBIQ palestí, que a través d'organitzacions com Al-Qaws ('arc de Sant Martí') s'ha manifestat contrari a pràctiques com el *pinkwashing* d'Israel, que considera violència colonial, i qüestiona els seus intents de presentar-se

com a democràcia liberal «*queer-friendly*» i el seu suport als drets de persones homosexuals i trans com una manera de desviar l'atenció de l'opressió palestina. Al-Qaws ha insistit que les anàlisis de la situació de la població LGTBIQ a Palestina no poden obviar el context d'ocupació, marginalització i desposseïció resultant de l'ocupació israeliana.⁸⁷ El reconeixement de les violències de gènere i sexuals sistèmiques que comporta el projecte militarista i d'ocupació colonial israeliana és clau i permet entendre per què –apunta Qutami– cal una aproximació feminista per desafiar els esquemes de domini polític, econòmic, racial i social que afecten el territori i la vida de les palestines, i per articular la visió d'una Palestina lliure.

Organitzacions com Tal'at subratllen que la lluita per la seguretat i la dignitat de les dones no pot ser considerada com a «secundària» ni posposar-se fins a assolir un alliberament «geogràfic»

82. Fidaa Al Zanin (2021), *op.cit.*

83. Entre les figures feministes que s'han adherit a aquesta declaració pública hi ha Judith Butler, Mariame Kaba, Cherrie Moraga, a més de prop de dues-centes organitzacions nord-americanes vinculades a la National Women's Studies Association (NWSA) i altres entitats de diversos països. Loubna Qutami, "Why Feminism? Why Now? Reflections on the 'Palestine is a Feminist Issue' Pledge", *Spectre Journal*, 3 de maig de 2021.

84. Palestinian Feminist Collective, "Pledge that Palestine is a Feminist Issue", 2021.

85. Nada Elia, "Justice is indivisible: Palestine as a feminist issue", *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*, Vol.6, NO.1, 2017, pp.45-63 i Loubna Qutami (2021), *op.cit.*

86. En aquest cas, *normalització* fa referència a les reticències de sectors palestins de fer un activisme conjunt amb israelians per les profundes desigualtats entre ocupants i ocupats, perquè considera que no s'aborden les causes profundes de la desposseïció palestina i perquè aquestes iniciatives conjuntes poden ser utilitzades per «blanquejar» l'ocupació israeliana.

87. Nada Elia (2017), *op.cit.*, pp.51; Loubna Qutami (2021), *op.cit.*, i Al-Qaws, *Beyond Propaganda: Pinkwashing as Colonial Violence*, alQaws for Sexual & Gender Diversity in Palestinian Society, 18 d'octubre de 2021.

Reflexions finals

L'anàlisi dels impactes del coronavirus a Palestina des d'una mirada de gènere deixa en evidència que les reivindicacions de les activistes i els col·lectius feministes palestins encara són més rellevants i urgents i permet constatar que un fenomen com la pandèmia no es pot abordar sense reconèixer les discriminacions i desigualtats estructurals preexistents. En aquest cas, és ineludible tenir en compte les opressions i les violències resultants de l'ocupació i les polítiques d'apartheid israelià i del sistema patriarcal dominant a Palestina, juntament amb altres variables específiques que condicionen les vides i perspectives de les dones i les nenes palestines. Davant del deteriorament evident que ha suposat l'impacte de la covid-19 en àmbits com l'accés a la salut, la situació econòmica i la violència de gènere; i davant la persistent exclusió de les dones dels àmbits de decisió –també pel que fa a la pandèmia– agafen més força algunes de les principals demandes de l'agenda feminista palestina, una agenda en construcció que s'articula des de la pluralitat de veus de l'escena feminista palestina, però que té entre les reclamacions principals l'establiment d'un marc legal efectiu davant

Des d'espais diversos i als carrers, les dones palestines continuen exigint ser considerades subjectes actius en la construcció d'una Palestina lliure de tota mena de violències

de la violència de gènere; la implementació real dels compromisos adquirits en matèria d'igualtat de drets i no-discriminació; el dret a la participació política, la incidència en espais de decisió i a no ser reprimits pel seu activisme, i el reconeixement de la interrelació entre les reivindicacions feministes i un alliberament de Palestina en què s'entrellacen cossos i territori.

Les demandes de l'agenda feminista no s'esgoten en aquests temes –l'empoderament econòmic és una altra de les qüestions rellevants, que s'analitzarà en un proper informe d'aquesta sèrie–, però les qüestions analitzades en aquesta publicació evidencien el compromís i treball ingents de les organitzacions feministes palestines per exposar les vulneracions que els afecten i visibilitzar-ne les demandes, i la determinació per mobilitzar-se davant les discriminacions i la instrumentalització política dels seus drets en un context cada vegada més advers i hostil. Des d'espais diversos i als carrers, continuen exigint ser considerats subjectes actius en la construcció d'una Palestina lliure de tota mena de violències.